

4748

9(47.925)

n-64

1920

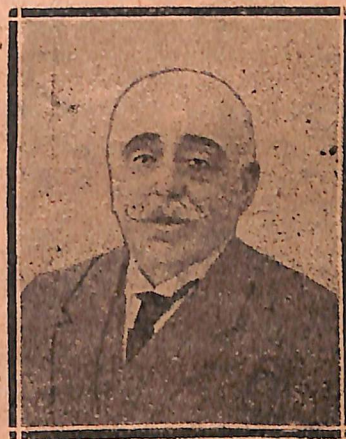
ԳՐԵՑ
Դ. ՈՐԴՈՒՆԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ
Կ. ՄԱՏԹԵՆՈՒՅԱՆ

ՊՕՂՈՍ ՓԱՇԱ ՆՈՒՊԱՐ

ԻՆՉՈՒ ԶՍՏՈՐԱԳՐԵՑ

ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԴԱՇՆԱԳԻՐԸ

ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1920

ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

9(47.825)

П-64

I.

ՊՕՂՈՍՊՈՒՓ ՓԱՇԱՅԻ ՀԱՅՐԸ

Վերջին սա տասնեակ մը տարիներու ընթացքին հայկական պատմութեան մէջ ամէնէն աւելի յեղեղուած անունը անշուշտ Պօղոս Նուպար փաշայի անունն է: Ամէն օր գրեթէ կը տեսնենք անոր անունը կամ պատկերը թերթերու մէջ, իբրեւ մէկը, որ իր ամբողջ հարստութիւնն ու կեանքը տրամադրած է Հայկական Դատին բարեյաջող լուծում մը ունենալուն:

Ահա այս մեծ մարդուն գործունէութեան մասին կ'ուզենք քանի մը խօսք բսել, շեշտելով մասնաւորաբար այն պարագային վրայ թէ ինչո՞ւ անիկա չստորագրեց թրքական դաշնագիրը, իբրեւ Հայաստանի ներկայացուցիչ: Բայց նախ քան այդ պիտի տանք համառօտ կենսագրական գիծեր, ժողովրդական բոլոր խաւերուն ծանօթացնելու համար զայն:

Պօղոս փաշա որդին է Նուպար փաշայի, որ մեծ անուն մը թողած է Եգիպտոսի պատմութեան մէջ և բուն անունը մինչև հիմա երախտագիտութիւնով կը յիշուի Էգիպտացի ժողովուրդի բոլոր խաւերէն:

Նուպարեանները Իզմիրցի են և Իզմիրէն գաղթելով հաստատուած են Եգիպտոս: Պօղոս փաշայի հայրը՝ Նուպար փաշա ծնած է Իզմիր և որդին էր Մկրտիչ Նուպարեանի, որ իր կարգին ծանօթ էր Իզմիրի մէջ իբրեւ եւրոպական կրթութիւն ունեցող զարգացեալ անձ մը: Նուպար փոքր հասակէն կը զրկուի Եգիպտոս, իր մօրեղբօր Պօղոս պէյ Նուսրեանի մօտ, որ պետական փայլուն դիրք մը կը զբաղէր խալի Մէհմէտ Ալիի մօտ: Պօղոս պէյ կը ներկայացնէ Նուպարը Մէհմէտ Ալի փաշայի, որուն համակրութիւնը կը զբաւէ հետզհետէ իր ուշիմութեան և ընդունակութեան շնորհիւ:

(*) Գենսագրական տեղեկութիւնները բաղուած են Պ. Եր. Օտեանի ՊՕՂՈՍ ՓՄՇԱ ՆՈՒՊԱՐ գրքոյէն:

12004

80386-աւ

1701-88

Անդամ մը Ռակուզայի դուքսը նամակ մը կը գրէ Եզիպտոսի խտրւին, բայց այնքան անընթեռնելի և գէշ գրութեամբ, որ ոչ ոք կրնայ զայն կարդալ: Կը կանչեն երիտասարդ Նուպարը, որ իսկոյն կը կարդայ և կը թարգմանէ նամակը: Ատկէ յետոյ ա՛յլ աւելի մեծ աեղ մը կը գրաւէ արքունիքին մէջ, այնպէս որ կ'ըլլայ խտրւին տղուն՝ Իպրահիմ փաշայի ուսուցիչը և անոր հետ այցելութեան: Կ'երթայ եւրոպական արքունիքին, ուր նմանապէս կը հիանան իր ուշիմութեան և իր մտային կարողութեան վրայ:

Ֆրանսական արքունիքին մէջ Լուի Ֆիլիք մեծապէս կը գնահատէ երիտասարդ քարտուղարը:

Երբ Իպրահիմ փաշա և իր պատուիրակութիւնը կ'որոշեն վերադառնալ, Ֆրանս. կառավարութիւնը պատուանշաններ կը սահմանէ պատուիրակութեան բոլոր անդամներուն, բայց պատուանշան ստանալու համար շատ երիտասարդ կը նկատեն Նուպարը և կ'որոշեն թագաւորին կողմէ իրեն և նուէր զոյգ մը ատրճանակ տալ անոր:

Բայց այն միջոցին երբ Իպրահիմ փաշա իր հետեւորդներով կը մեկնէր Թիւրքիի պալատէն, ուր եկած էր վերջին հրաժեշտ տալու թագաւորին, Լուի Ֆիլիք չկրնալով զսպել իր համակրութեան զգացումը, մարդ կը զրկէ երիտասարդ քարտուղարի ետեւէն, զայն քովը կանչել կուտայ և իր քով գտնուած պաշտօնակալի մը կուրծքէն Պատուի Լէգէոնի խաչը առնելով Նուպարի լամբակին վրայ կ'աւանդէ զայն ըսելով.

— Ըսէ՛ք ձեր վեհապետին, որ ոչ թէ Ֆրանսակոսն կառավարութիւնը, այլ անձնապէս թագաւորը իր ձեռքով այս պատուանշանը տուաւ:

Նուպար այն ատեն տակաւին քսան տարեկան հազիւ կար, ապագային ան ստացաւ բազմաթիւ ուրիշ պատուանշաններու հետ Պատուի Լէգէոնի մեծագոյն ժապաւէնը:

Այս առթիւ կ'արժէ յիշել հետեւեալ սիրուն միջադէպը:

Սուէդի ջրանցքին շինութեան մասին կատարուած բանակցութիւնները յաջողցնելու համար Պ. Նուպար Բարիզ գացած էր: Իր պահանջներու բոլոր կէտերուն վրայ դրեթէ գահացում կը ստանայ, բայց կը ստիպուի մէկ քանի գոհողութիւններ ընել, որոնցմէ մէկը վաթսուն միլիոնի կը նստէր Եզիպտոսի կառավարութեան:

Նուպար փաշա անշուշտ ակամայ համակերպւած էր այդ գոհողութեան: Բանակցութիւնները վերջացած էին, երբ մեկնելու ատեն հրաժեշտ կուտայ Մօնիի դուքսին, որ իրեն

կ'իմացնէ թէ Նաբոլէոն Գ. կայսրը Լէգէոնի հրամանատար անուանած էր զինքը և կ'ուզէ ինք անձամբ անոր վիզը անցնել պատուանշանի փողկապը: Նուպար բարձրահասակ էր, իսկ Մօնիի դուքսը ընդհակառակը կարճահասակ: Որպէսզի գործողութիւնը կարելի ըլլայ, Եզիպտոսի հայ նախարարը կը պարտաւորուի բաւական ծոելու. այն ատեն կամաց մը կը փոփոսայ դուքսին:

— Դո՛ւքս, վզիս վրայ ծանրացող վաթսուն միլիոնները կը ստիպեն զիս գլուխ խոնարհել:

Մուհամմէտ Ալիի մահուընէն ու Իպրահիմ փաշայի խիստ կարճատեւ իշխանութենէն ետքը Սըտիվ կը հռչակուի Ապպա փաշա, որուն իշխանութեան ժամանակ Նուպար, դեռ խիստ երիտասարդ և տակաւին անկարեւոր դիրքի մը տէր, թէեւ խոսմանից ապագայով Պոլիս կուգայ:

Հոն յարաբերութիւն կը հաստատէ Գարաքեհնա (Երամեան) Դէորդ պէյի հետ: Երիտասարդ Նուպարը որքան խելացի՝ նոյնքան գեղադէմ ու ֆիզիքապէս օժտուած էր, շուտով ուշադրութիւնը կը գրաւէ Դէորդ պէյի աղջկան՝ Օր. Ֆուլիկի և անա՛, հակառակ տակաւին իր համեստ վիճակին, Նուպար կը փեսայանայ Դէորդ պէյի որ ժամանակին մեծահարուստ Հայերէն միւն էր: Կ'երեւայ որ Նուպար նախապէս Իզմիր ըրած մէկ ուղեւորութեան միջոցին՝ մեծ համակրութիւն յայտնած էր ծանօթ ընտանիքէ հայ օրիորդի մը և ամուսնութիւն իսկ խոստացած անոր: Բայց Դէորդ պէյի աղջիկը մոռցնել կուտայ իրեն իր նախկին խոստումը:

Ամուսնութենէն ետքը երիտասարդ ա՛րիւր կը վերադառնայ Եզիպտոս ուր Նուպար փաշա հսկայաքայլ կը յառաջդիմէ իր ասպարէզին մէջ:

Այս ամուսնութենէն ծնած են երեք զաւակներ: Անդրանիկը՝ Պօղոս և միւսները աղջիկ՝ Նոյեմի և Զիպա:

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱՅԻ ԿԵԱՆՔԸ

Նուպար փաշա շատ բեղուն գործունէութիւն մը ունեցած է թէ Եզիպտոսի պետական կեանքին և թէ ազգային գոյծերուն մէջ: Անիկա էր որ առաջին անգամ Եզիպտոսի մէջ հաստատեց խառն դատաստաններ, 1867ին կրցաւ կա-

քեւոր ֆէրման մը ձեռք բերել, որով կը ջնջուէր տարհապարհակի (անկարիա) դրութիւնը և այս կերպով վերջ կը տրուէր ֆէլլահին ճորդութեան: Անիկա իր արժանիքներով բարձրացաւ մինչեւ նախարարապետի պաշտօնին և իր վերջին տարիներուն միայն հաստատուեցաւ Բարիզ:

Մինչեւ այսօր ֆէլլահը երախտագիտութիւնով կը յիշէ Նուպար փաշայի անուընը և զայն միշտ իր մտքին մէջ ունենալու համար Եգիպտոսի արտադրութիւններէն բամպակին մէկ տեսակը անուանած է Նուպարի:

Առկէ զատ Եգիպտոսի մեծագոյն ջրանցքներէն և Աղեքսանդրիայի և Գահիրէի տաղաւարներէն մէկը կը կոչուին Նուպարիյէ, ի յիշատակ այդ մեծ մարդուն:

Նուպար փաշա ազդալին չըջանականերու մէջ վարած է Աղեքսանդրիոյ և Գահիրէի ազգային հաստատութիւններու նախագահի պաշտօնը:

Պատրաստած է նաև Հայաստանի բարենորոգումներու ծրագիր մը, զոր ներկայացած է մեծ պետութիւններուն և որ մինչեւ մեծ պատերազմը հիմ կը բռնուէր Հայաստանի մէջ ըլլալիք բարենորոգումներուն:

Այսպէս բեղուն գործունէութենէ մը յետոյ անիկա կընքեց իր մահկանացուն 1899ին, խիստ մեծ ցաւ մը պատճառելով թէ՛ հայերու և թէ՛ օտարներու որոնք կը հիանային անոր բարձր իմացականութեան վրայ:

Առ ի երախտագիտութիւն, 1904 Յունիս 3ին Աղեքսանդրիայի էն գեղեցիկ փողոցներէն մէկուն վրայ դառնալով պարտէզի մը մէջ կանգնեցուցաւ անոր մէկ արձանը, որուն ծախսերը հողացոյցը և ամբողջ Եգիպտոսի մէջ կատարած ընդհանրականացումներով:

Բացման հանդէսին ներկայ էին Եգիպտոսի նախարարապետ Մուսթաֆա փաշա Ֆէհմի, Անգլիոյ դիւանագիտ, ներկայացուցիչ Լօրտ Բրոմըր, ինչպէս նաև բոլոր նախարարները, հիւպատոսները, շէյխեր, իւլէմաներ, հրեաներու մեծ ռաբբին, հայ եկեղեցականութիւնը, Աղեքսանդրիոյ կառավարիչը և բազմաթիւ բարձր անձնավորութիւններ:

Բազմաթիւ բանախօսութիւններէ զատ ի միջի ալլոց խօսեցաւ Նուպար փաշայի որդին, Պօղոս փաշան:

ՊՕԴՈՍ ՓԱՇԱՅԻ ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆԸ

Եգիպտոսի կլիման նորածին Պօղոսին անյարմար գալով, անիկա շատ փոքր հասակէն կը զրկուի Պոլիս, իր մեծ հօր քով: Այդտեղ կ'անցնէ ապագայ մեծ հայրը, իր մանկութեան առաջին տարիները:

Յետոյ կը վերադառնայ Եգիպտոս, բայց նախնական կրթութիւն մը ստանալէ յետոյ անմիջապէս կը զրկուի Բարիզ, ուր իր միջնակարգ կրթութիւնը աւարտելէ յետոյ կը մտնէ Ecole Centrale երկրաչափական բարձրագոյն վարժարանը և կը վկայուի իրրեւ ճարտարագէտ երկրաչափ:

Պօղոս փաշա վերադառնալով իր ծննդավայրը կը նետուի զանազան ձևափոխներու մէջ, որոնք հետզհետէ կը յաջողին և ինք կը շինէ փայլուն դիրք մը իրեն համար:

1880ին Պօղոս փաշա Պոլիս կուգայ և կ'ամուսնանայ Տատեան Յովհաննէս պէյի անդրանիկ աղջկան Օր. Մարիի հետ և վերադառնալով Եգիպտոս կը շարունակէ զսաղի իր անձնական գործերով, որոնք հետզհետէ բարդաւածման ճամբուն մէջ էին:

Եգիպտոսի ազգային շրջանակներուն մէջ իր ունեցած մասնակցութիւնը սկիզբները շատ ջնջին եղած է, մինչեւ որ իրեն յանձնուած է Աղեքսանդրիոյ թաղական խորհուրդի ատենապետութիւնը:

Այդ շրջանէն սկսած Պօղոս փաշա աւելի մօտէն չափազրգուած է ազգային գործերուն և մեծ զարկ տուած է անոնց:

ՊՕՂՈՍ ՓԱՇԱ ԵՒ 96Ի ԶԱՐԴԵՐԸ

Արտասահմանի, մասնաւորաբար Եգիպտոսի տեղացի կոչւած հայութեան ազգային ղեկավարները նոր թափով երեւան եկան, երբ 96ի Պոլսոյ և գաւառի ջարդերուն հետեւանքով բազմահազար փախստականներ թափեցան Ադեքսանդրիա:

Պօղոս փաշա գործօն մասնակցութիւն մը ունեցաւ այդ փախստականներու պատսպարման գործին մէջ, իբրեւ նախագահ նպաստամատոյց յանձնաժողովին:

Շնորհիւ իր բարձր զիրքին Պօղոս փաշա մեծ ազդեցութիւն ունէր Եգիպտոսի կառավարական, առեւտրական շրջանակներու մէջ և այդ պատճառով կրցաւ հարիւրաւոր երիտասարդներ տեղաւորել զանազան գործերու մէջ և անոնց ապահովել ապրուստի պատուաւոր միջոց մը:

Պօղոս փաշա հայ յեղափոխական շտրժման հետ ո և է կառչէ ունեցած և ատիկա կը վերադրուի այն միջավայրին որուն մէջ կ'ապրէր ինքը:

Այդ թուականէն յետոյ Պօղոս փաշա հետզհետէ մօտեցաւ ազգային գործին և 1906 Ապրիլ 15ի Զատիկի օրը իր բնակարանին մէջ հիմը դրաւ Հայկական Բարեգործական Ընդհ. Միութեան, որուն նպատակն էր հրէական Ալիանս Իգրաէլիտին պէս նպաստել Հայ Ժողովուրդի մօտաւոր, բարոյական և նիւթական բարձրացմանը: Այդ միութեան քննադատութիւնը կամ գնահատութիւնը չէ որ պիտի ընենք. ատիկա կը վերաբերի ապագային, միայն ըսինք թէ ան ունեցաւ բաւական մեծ օգտակարութիւն պատերազմի ընթացքին գաղթականութեան գործին մէջ:

ՀԱՅ ԲԱՐԵԳՈՐԾ. ԸՆԴՀ. ՄՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութեան կազմակերպութեան մասին կուտանք հետեւեալ տեղեկագիրը, զոր ներկայացուցած է Պ. Պօղոս Նուպար:

«Նախ և առաջ պէտք կը զգանք յիշել այն պարագաները որոնց մէջ ծնունդ առաւ Միութիւնը և վեր հանել նպատակը զոր անոր հիմնադիրները առաջադրած են: Այս վերջինները ուզեցին մանաւանդ յրաջնել պակաս մը՝ ազգային բազմաշատ և ստիպողական պէտքերը ուսումնասիրելու, ինչպէս նաեւ անոնց հարկադրած դարմանները հոգալու կրկնակ տեսակէտով: Մեր շատ մը ազգային ընկերակցութիւնները, որ տեղական ինդիքներու կամ մասնաւոր նպատակի մը համար կազմուած են, իրենց անցուկ միջոցներով և սահմանափակ գործունէութեամբ՝ չէին կրնար բնականաբար ընդգրկել ազգային յեղաշրջումի ընդարձակ գործը: Այս պատճառաւ՝ վաղուց ըմբռնուած էր ազգային ընդհանուր միութեան մը կառուարութիւնը, որ թէ իբրեւ կազմակերպութիւն և թէ իբրեւ գործունէութիւն նմանէր քիչ թէ շատ Ալիանս Իսրայէլիին:

«Գնահատելով այսպիսի հաստատութեան մը հայրենասիրական հանգամանքը և ներշնչուելով Ալիանս Իսրայէլիի հոյակապ ծրագիրէն, ասիէ երեք տարի առաջ յղացանք Հայկական Բարեգործական Ընդհ. Միութեան գաղափարը՝ անշատ դաւանական կամ դասակարգային խտիրներէ, և իր գոյութեանը մէջ անկախ՝ ազգային իշխանութիւններէն կամ ո և է կուսակցական ազդեցութիւններէ: Նւ անգամ մը որ մարմնացուցինք այդ ծրագիրը, ջանացինք ամէն հնարաւոր միջոցներով իրագործել զայն:

«Թէ յաջողեցա՞ւ. այս ձեռնարկը, անշուշտ յաւակնու-

Թիւններ չունինք այս մասին: Միութեան հիմնարկութենէն ի վեր երեք տարուան բաղդատաբար կարճ ժամանակամիջոց, և անվրէպ դժուարութիւնները որոնցմով շրջապատուած էր ան՝ արդիւնքին գնահատմանը մէջ նկատողութեան առնուելիք կէտեր են: Առաջին վայրկեանէն՝ ինքզինքնիս գտանք այնպիսի ահաւոր թշուառութեան մը առջեւ, այնքան բազմապահանջ պէտքերուն առջեւ, որ մեր բոլոր բարի կամեցողութիւնը և յարատեւ ջանադրութիւնը չի գորեցին փափաքուածին չափ օգնութիւն հասցնելու մեր մշտնաշարժ և բազմաչարհար հայրենակիցներուն:

Յաճախողէպ աղէտքներու և ահաբեկ կարօտութեանց պատճառաւ, հացագինի և սերմնցուի համար ներթափան նըպաստի հարիւրաւոր խնդրանքներուն մէջէն՝ ստիպուեցանք էն անհրաժեշտներուն միայն մասամբ գոհացում տալ, մեր նպաստները յատկացնելով պարագային համեմատ հացագինին կամ սերմնցուի: Եւ այսպէսով, չի կրցանք դժբախտաբար գործադրել ընկերութեանս նպատակին մնացեալ մասը, որ մեզի համար աւագ կարեւորութիւն ունի և որուն մէջ իսկ կը կայանայ Միութեան գլխաւոր դերը՝ այսինքն՝ նպաստել ընդհանրապէս հայ ժողովուրդին բարոյական և մտաւորական զարգացումին և օժանդակել կարելի եղած չափով՝ հայ գիւղացիներուն հողատնտեսական միջոցներ հայթայթելով և արհեստաւորութեան վերաբերեալ մասնայատուկ նախագիտելիքները սորվեցնելով անոնց:

Չենք կարող սակայն մեր ուշադրութենէն հեռացնել Միութեան նպատակին այս չափ կարեւոր մասը, զոր և ոչ մէկ ջանք պիտի խնայենք գործադրելու համար, անմիջապէս որ ներքն պարագաները՝ որ մեզ սահմանափակեցին ցարդ Աղբատախնամի մը դերին մէջ. արդարեւ համոզուած ենք թէ այսպէսով է միայն որ Միութիւնը պիտի յաջողի կատաւորելապէս լրացնել իր բուն առաջադրութիւնը:

Բայց՝ ինչ որ ալ ըլլայ՝ ստոյգ է, և մենք ասիկա հաճոյքով կը խոստովանինք, թէ իր հիմնարկութեան առաջին օրէն սկսեալ Միութիւնս ըրաւ ինչ որ կարելի էր և երբեմն

փորձեց իսկ ընել անկարելին՝ արդարացնելու համար իր կոչումը, ինչպէս և յոյսերը որ իր վրայ դրուած էին. և ասիկա, անտարակոյս, շնորհիւ այն բարեհաճ ընդունելութեան զոր Միութիւնս գտաւ պաշտօնական շրջանակներուն մէջ, ինչպէս նաև այն վեհանձն օժանդակութեան՝ զոր բարեսէր հասարակութիւրը չի զլացաւ իրեն:

Ն. Բ. Խաթիվին կառավարութիւնը համակրանքով վերաբերուեցաւ ընկերութեանս հանդէպ և ասոր թանկագին ապացոյցը տուաւ՝ հաստատելով անոր կանոնադիրը և ճանշնալով ձեռնարկին հանրային օգտակարութիւնը:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսը՝ հանդուցեալ Հայրիկ՝ փութաց իր համակրութիւնները յայտնել հայրապետացան օրհնածիր կոնդակով, և Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումէն վերջ նորընտիր Կաթողիկոս Վեհ. Իզմիրլեան՝ հաղիւ Պատրիարքական աթոռը բողմած՝ հաճեցաւ համակիր վերաբերում մը արտայայտել և իր օրհնութիւններով քաջալերել Միութիւնս:

Միութիւնը, իր կազմակերպութենէն անմիջապէս վերջ, ընդհանուր կոչ մը ուղղեց հայ բարեսէրներուն՝ շրջաբերականով մը՝ որուն մէջ պարզեց իր նպատակը և առաջադրութիւնները: Իր կանոնադիրը զոր ղրկեց բոլոր հայ թերթերուն և բազմաթիւ ծանօթ ազգայիններու, ընդհանուր առմամբ գնահատուեցաւ և իր մեծ գիծերուն մէջ ձեռնհասներու կողմէ նկատուեցաւ համապատասխան ժամանակի ոգիին:

Ուրիշ կերպ ալ չէր կրնար ըլլալ, քանի որ Միութեանս նպատակն է հայրենի հողին հաւատարիմ մնացող մեր արեւակիցներուն բարոյական ու մտաւորական զարգացումին և տնտեսական կացութեանը բարւոքումին աշխատիլ, մէկ խօսքով ազգային յեղաշրջումի գործին մէջ միջնորդի դերը կատարել:

Իր չափ մարդասիրական նպատակին հետ միութիւնս իրեն հիմնական պայման ընդունած է ու և քաղաքական հանգամանք չունենալ: Տարակոյս չի կայ թէ ասանկ նպատակ մը չէր կրնար հաշտո իլ քաղաքական բնոյթի հետ, որ

պիտի կրօնար մինչեւ իսկ մնասել անոր դրապէս իրագործութիւնն և գուցէ հեռացնէր մէկէ աւելի արժէքաւոր համակրութիւններ ալ :

«Նրկու խօսք ալ ուրիշ խնդրի մը մասին : Ոմանց կողմէ , կը սիրենք լուսալ՝ բարեմտօրէն՝ երբեմն դիտողութիւններ եղած են Միութեանս դրամագլխին անձեռնմխելիութեանը դէմ : Կ'արժէ որ միանգամ ընդ միշտ դիտել տանք թէ՛ Միութեանս հիմնադիրները բացարձակապէս համոզուած են այլ սկզբունքին օգտակարութեանը , որովհետեւ զաղտնիք մը չէ թէ առանց այդ բանին կարելի չէ տեւակոյտ և տիրական ընել հանրօգուտ ձեռնարկութիւն մը : Կը բաւէ ասոր համար մտքի առջեւ բերել ճակատագիրը մեր ազգային հարկերաւոր ընկերութիւններուն՝ որ դիւրաւ կազմուած և շուտով անհետացած են , որովհետեւ պարզապէս պզտիկ միջոցները տեղի տուած են մեծկակ պէտքերու առջեւ : Եւ անոնք որ յաջորդած են հիմնադիրներուն՝ բնականաբար շուարած են շարունակելու այնքան աղուոր յոյսերով սկսուած գործը : Այս իսկ պատահականութիւններէ Միութիւնը յուէտ զերծ պահելու , անոր գոյութիւնը և ընդարձակումը ի սպառ ապահովելու համար է որ կանոնա թին մէջ նախատեսեցինք մասնաւոր տրամադրութիւններ , որոնց համաձայն տարեկան հասոյթներուն կանխորոշ մէկ մասը լոկ գործածուելով՝ զրամագլխը աճեցնելու սահմանուած է : »

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Պալքանեան պատերազմին հաշուեյարդարութեան ատեն դարձեալ հրապարակ պիտի գար հայկական հարցը : Այդ տատենն էր որ 1912ին Գէորգ Ե. Կաթողիկոսը կոնդակով մը Պողոս փաշան կը նշանակէր հայութեան ներկայացուցիչը եւ յոյական չիւտնագիտութեան առջեւ : Այդ կոնդակը իբրեւ պատմական փաստաթուղթ մը կ'արժէ , հոս արտագրել :

ԳԵՈՐԳ ԵԱՌԱՅ ԹԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ և անհասանելի կամօքն Աստուծոյ եպիսկոպոսապետ և կաթողիկոս Ամենայն Հայոց , Մայրաքոյն Պատրիարք համայնական նախամեծար Թոռոյ Արարատեան Առաքելական Մայր Եկեղեցւոյ Սրբոյ Կաթողիկէ ԷՋՄԻԱՄՆԻ :

Վսեմափայլ Պողոս փաշայի Նուպար՝ հարազատ որդւոյ Մայր աթոռոյս , ողջօյն և օրհնութիւն հայրապետական ,

Բաջայոյ է Վսեմութեան Զերուս , զի քան զամենայն տարաբաղդն ի թշուառացեալ յերկիրս և յազգս հայրենի աշխարհէն մեր Մայր Հայաստան որբացեալն յընթացս դարուց և ժամանակաց և ենթարկեալ տիրապետութեան և հալածանաց , մեծագոյն մասն որոյ հեծէ տակաւին ընդ տանջանօք , հանդերձ որդւովք իւրովք , որք հալածականք եղեալ ի մայրենի ծոցօյն և ի հայրենի յարկէն՝ վտարանգեալ կան ի սփիւռս աշխարհի :

Գիտէք նաև , զի ի պատճառս յոռի կառավարութեան և վայրագութեանց հրոսակաց հազարաւոր ընտանիք ի Հայոց զժրախտացեալ ի սուր ոռուների մաշեցան թողլով զանթիւ որբս և զայրիս անխնամս : Զարդիս եւս հոգեւոր որդիք մեր ի մե՝ յողբալի և յանօգնական վիճակի կան , զրկեալ ի մարդկային իրաւունց , յանապահովութենէ անձին , գոյից և պատւոյ իւրեանց : Իսկ յետ պատերազմին որ բնդ միշտ Օսմանեան պետութեան և Պալքանեան ազգաց , թուի թէ առաւել եւս սոսկալի լիցի կացութիւն Տաճկահայոց : Ուստի ի նկատ առեալ մեր , զի յետ պատերազմին յինչոց է Համաթողով (կոնֆէրանս) ի ներկայացուցչաց Եւրոպական Պետութեանց վասն կանոնաւորելոյ զքաղաքական գործս և սրոյելոյ զիրաւունս և զսահմանս պատերազմողաց , անհրաժեշտ համարեմք բացատրել և ներկայացուցանել զզառնագին վիճակ հօտին իմոյ , որ ի սահմանս Օսմանեան պետութեան և խնդրել վասն բարեկարգելոյ զհայաբնակ զաւառս : Արդեօք ի ձեռն որո՞ց մարթ էր մեզ յաջողեցուցանել և ի գլուխ հանել զայսպիսի ծանր քաղաքական-դիւտնագիտական գործ , եթէ ոչ ի ձեռն հեռաւեան , խոհուն և ազգասէր անձանց : Եւ այժմ , հասեալ է ժամ ,

զի գուշ, Վսեմափայլ Տէր. իմաստութեամբ, հեռատեսութեամբ և բարոյական և հեղինակաւոր ազդեցութեամբ ձերով օգնեալիք փրկել զՏաճկահայ զաւակունս մեր ի տանջանաց և յողբալի կացութենէ:

Հաւատալով, եթէ փրկութիւն և երջանկութիւն հոգեւոր զաւակաց մերոց մերձ է սրտի ձերում, ոյր վասն և ո՛չ մերժեալիք զանմիջական օգնութիւն ձեր: Մեք որպէս ծայրագոյն Պատրիարք և Կաթողիկոս ամենայն Հայոց և պետ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, կարգեմք զձեր Վսեմափայլութիւն ներկայացուցիչ մեր ընդ այլ և հոգեւորական և աշխարհական անձանց և խնդրեմք ի ձէնջ յանձն առնուլ երթալ ի Վեհաժողով (կոնֆէրանս) և պռաջի առնել պատգամաւորաց Եւրոպական Պետութեանց զխնդիր Հայոց և զտեղեկագիր մեր, հայցելով զմիջնորդութիւն նոցա առ ողբալի կացութիւն հայ ժողովրդեան Տաճկաստանի: Թերեւս մարդասէր և հզօր միջնորդութեամբ և հովանաւորութեամբ նոցա վերացին կամայականութիւնք, աւերք և սրածուծութիւնք և հաստատեցին ի խաղաղութիւն և բարեկարգութիւն յերկրին Հայոց ի թեթեւացում չարատանջ վիճակի զաւակաց մերոց:

Օրհնելով զձեզ և զհամայն Գերդաստան Վսեմափայլութեանդ, մաղթեմք ի Տեառնէ շնորհել ձեզ զքաջառողջութիւն և զյաջողութիւն ամենայն բարի և ազգօգուտ գործոց ձեռաց ձերոց:

Ողջ լերուք զօրացեալ ի Տէր և օրհնեալ յաւէտ ի Մէնջ. ամէն:

ԳԵՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Պ. ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐԻ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԸ

Պօղոս Նուպար փաշա շարունակեց Կաթողիկոսին կողմէ իրենց վստահած, այդ պաշտօնը, տրամադրելով իր նիւթական և բարոյական ամբողջ կորովը, 1916ին Ֆրանսական կառավարութեան հետ վարած բանակցութիւններուն իրրեւարելունք Ազգ. պատուիրակութիւնը նախաձեռնեց կազմել Հայ-

կական Լէգէոնը, որուն փոխարէն Ֆրանս. կառավարութիւնը կը ճանչնար Կիլիկիայի հայկական բնոյթը և ինքնավարութիւնը Ֆրանսական հովանաւորութեան տակ:

Զինադադարէն յետոյ Բարիդի մէջ գումարուեցաւ հայկական համագումար մը մասնակցութեամբ հայ դադութեանքու ներկայացուցիչներուն: Հոդ պատրաստուեցաւ այն յիշատակագիրը, որ ներկայացուեցաւ խաղաղութեան Համաժողովին Պօղոս փաշա Նուպարի և Պ. Ս. Ահարոնեանի կողմէ:

Այդ յիշատակագրով հայկական սահմանները կ'ընդգրկէին ամբողջ պատմական Հայաստանը և Կիլիկիան:

Պօղոս փաշա Նուպար վերընտրուեցաւ հոն Ազգ. պատուիրակութեան նախագահ և շարունակեց այդ պաշտօնը մինչեւ Բարիդի մէջ գումարուած հայկական երկրորդ համագումարը, ուր ներկայացուց իր հրաժարականը:

Շատ ըսի. ըսանք լսուեցան թէ ինչո՞ւ հրաժարած է Պօղոս փաշա Նուպար: Հրաժարման պատճառ ցոյց տրուած է իր կողմէն իբր թէ յօգնած ըլլալը: Ատիկա արտաքին երեւոյթ մ'է միայն, իրականութիւնը այն էր, որ Պօղոս փաշա Նուպար զգուած էր այն էնթրիկներէն, զորս կը լարէին իր շուրջը գազան հոգիով մարդիկ, որոնք տարուած էին աւելի կուսակցական մտահոգութիւններով, քան թէ ազգային գործ տեսնելու ստածումով: Անոնք փորձեցին Պօղոս փաշա Նուպարը գործիք ընել, իրենց կուսակցական դիրքը ամրացնելու համար:

Բնական է այս բոլորը չէր կրնար հաճոյալի ըլլալ Պօղոս փաշա Նուպարի պէս շիտակ մարդու մը, որ նախընտրեց իր հրաժարականը ներկայացնել և քաշուիլ գործէ, քան թէ իրրեւարեւ աշխատակիցներ ունենալ այնպիսի մարդիկ, որոնք հասարակական ու է արժէք չեն ներկայացնիր:

Թէքէեաններ, Չօպանեաններ, Հանըմեաններ աւելի վնասակար կ'ըլլային, քան օգտակար:

Բայց հայկ. համագումարը զիտցաւ գնահատել արժանաւորը և արհամարել էնթրիկանները, որոնք դուրս ձգուեցան,

իսկ Պ. Պողոս Նուպարէ խնդրուեցաւ շարունակել իր պաշտօնը:

Ասկէ զատ լեզուներ կ'ըսեն թէ Հայ Հանրապետութեան պատուիրակութիւնն ալ կը ջանայ ամէն կերպ վարկաբեկել և զգուեցնել Պողոս փաշա Նուպարը, իր հետ ունենալով դաշնակցութիւնը, որպէսզի միայն ինք մնայ ներկայացուցիչ հայութեան:

Որքան ալ որ անճշմարտանման երեւայ ասիկա, իրականութիւն մը կարելի է նկատել, երբ աչքի առաջ առնենք այն աղտոտ և խայտառակ պայքարը, զոր դաշնակցութիւնը բացած է Պ. Պողոս Նուպարի դէմ:

Այսքան Պողոս փաշա Նուպարի հրաժարման շուրջ:

ԻՆՁՈՒ ԶՍՏՈՐԱԳՐԵՑ ԹՐԲ. ԴԱՇՆԱԳԻՐ

Երբ դաշնակից պետութիւններու կողմէ թրքական դաշնագիրը պատրաստուեցաւ և ներկայացուեցաւ թուրք պատուիրակութեան, դաշնագրին յանձման արարողութեան հրաւիրուեցաւ նաեւ Պ. Պողոս Նուպար, որ իրբեւ հայ ժողովուրդի ներկայացուցիչը, ակնադատեալ եղաւ թրքական մահալճոն յանձնումին արարողութեան: Այդ օրը ներկայ չէր սակայն Հայ Հանրապետութեան պատուիրակութեան նախագահը Պ. Ա. Ահարոնեան, չգիտեմ ինչ պատճառով:

Թրքական դաշնագրին ստորագրուելուն առիթով Մէվրէ սրահը գտնուող անպաշտօն հրաւիրեալներու միջեւ կը զբոսնէին նաեւ հայ և լոյս տիկիւններ և օրիորդներ: Ժամը 4ին նոյն սրահը մտան դաշնակից պատուիրակները երբ լոյս տիկիւնները հրաւիրեց թուրք պատուիրակները ներս մտնելու, որոնք ֆէս և «սթամպուլին» կը կրէին և լուռ օտարներ էին: Թուրք պատուիրակները զխու թեթեւ շարժումով բարկեցին ներկաները և ապա նստան հելլէն պատուի-

րակներէն Պ. Ռոմանոսի քով: Այդ պահուն սրահին մէջ կը տիրէր մահացու լռութիւն մը: Ամենուն ուշադրութիւնը կեդրոնացած էր թուրք պատուիրակներուն և վէներգէլոսի վրայ:

Մէկ քանի վայրկեան ետք, Պ. Միլրան հետեւեալ խօսքերը ուղղեց թուրք պատուիրակներուն. — «Հրաւիրուեցաք ստորագրելու այն դաշնագիրը որ վերջ կուտայ դաշնակիցներու հետ թշնամութեանց: Կը վտահեցնեմ Ձեզի թէ ձեր ստորագրելիք դաշնագիրը պատճէնն է այն բնագրին զոր մէկ քանի վայրկեան յետոյ պիտի ստանաք»: Այս խօսքերէն ետք պատուիրակները մօտեցան սեղանին և ամենէն առաջ ստորագրեց Հատի փաշա, յետոյ Րիզա թէվֆիք, Ռէշատ Սալիս պէյերը և հետզհետէ միւսները որոնց կարգին նաեւ Պ. Ա. Ահարոնեան, Հաշուութեան դաշնագրէն զատ ստորագրուեցան նաեւ հետեւեալ բրթօքօյները:

1) Արեւմտեան Թրակիան Յունաստանի ձգող պայմանագիրը. 2) Դաշնակիցներու Անատոլիոյ մէջ ազդեցութեան գօտին վերաբերող պայմանագիրը. 3) Տասներկու կղզիներու մասին իտալեհէլլէն համաձայնագիրը. 4) Հայաստանի անկախութեան եւ ասիականներու գծման վերաբերող դաշնագիր մը. 5) Յոյն փոքրամասնութիւններու պաշտպանութեան վերաբերող պայմանագրութիւնը. 6) Թրքական հին հողերու վրայ կազմուած նոր պետութիւններու մասին դաշնագիր և 7) Կեզր. Եւրոպայի տէրութիւններուն սահմանները վերջնապէս ճշգրտող պայմանագիրը:

Բայց ինչպէս կը տեսնուի վերը գրուածէն հօն չյիշուիր Պողոս Նուպար փաշայի անունը և արդարեւ Աթէնքի հելլենական մամուլի դիւանը կը ստանայ հետեւեալ տեղեկութիւնը. «Օսմանեան պատուիրակութեան խնդրանքով, խնդրուեցաւ Պողոս փաշա Նուպարի, չպիտի ստորագրուէր դաշնագիրը յանուն Հայաստանին, իրբեւ դաշնագիր պետութիւն»:

Միւս կողմէ Ազգ. պատուիրակութիւնը ֆրանս. թերթերուն կը հաղորդէ հետեւեալ զեկոյցը:

«Հայկ. Ազգ. պատուիրակութեան նախագահ Նուպար փաշա դաշնակից կառավարութեանց չարքին մէջ բնդունուած էր, ստորագրելու հաշուութեան դաշնագիրը յանուն Թուրքիոյ Հայոց և հայ գաղթականութեանց, բայց թրքական պատ-

ուերակութիւնը բողոքեց, պնդելով որ ան կը ներկայացնէ
Թուրքիոյ Հայերը և հետեւաբար չկրնալով դաշնագիրը ստոր-
ագրել:

«Դաշնակիցներուն ներկայացնելով այս ընդդիմութիւնը,
խոր քննութենէ մը յետոյ որոշեցին որ նոյնիսկ Հայոց շա-
հուն տեսակէտով նախամեծար է չպնդել, որպէսզի ստորա-
գրութենէն յետոյ Թուրքիա չկարենայ պաշտօնական բողոք
բարձրացնել դաշնագրի դէմ, անկանոնութիւն մը գործուած
ըլլալը մատը փաթթելով:»

Այս զեկոյցը, որ տրուած է իբրեւ բացատրութիւն, ոչինչ
կը լուսաբանէ, այլ ընդհակառակը աւելի տարօրինակ ձեւով
մը կը խառնէ ամէն ինչ:

Այդքան ծանր պայմաններէ յետոյ, Թուրքիա ինչ իրական
չա՜ մը կ'ունենար փոխանակ դաշնագրի տակը Պօղոս Նու-
պար փաշայի ստորագրութեան, Ահարոնեանի ստորագրու-
թիւնը տե նելով: Եթէ առիկա ապագային դաշնագիրը չգոր-
ծադրելու մտքով, այն ատեն ինչպէս Դաշնակիցները իւրա-
ցուցին այդ առաջարկը և կամ ի՞նչպէս նախապէս չէին կըր-
ցած դաշնակից հարիւրաւոր զիւանագէտներ ըմբռնել այդ
պարագան և հրախրեցին հոյ պատուիրակութեան նախագահը
ներկայ գտնուիլ թրքական դաշնագրին յանձնումին:

Կ'ըսուի թէ Կիլիկիայի հարցը պիտի վերաքննուի ի նը-
պաստ Հայաստանի:

Պօղոս Նուպար փաշա ներկայացուցին է չաղատագրուած
Թրքահայաստանի: Եթէ անիկա ստորագրէր դաշնագրին տակը,
այն ատեն պաշտօնապէս յանձնառութիւն ստանձնած պիտի
ըլլար աւելի հողամասեր չպահանջել Թուրքիայէն, բացի երեք
նահանգներէն և այլեւս Ազգ. Պատուիրակութիւնը դադրած
պիտի ըլլար գոյութեան իրաւունք ունենալէ, և պիտի դադ-
րէր պահանջոտ ըլլալէ:

Այս բոլորը մութ կէտեր են: որոնք պիտի լուսաբանուին
անշուշտ մօտիկ ապագային:

310 31

ԳԻՆ՝ 10 ՂՐՇ.

9(47.925)
Պ-64

4748

0000874

0

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0000874

